

talisme at gøre. Denne sidste betydning af ordet omtales ikke. I og med at disse begreber er centrale for Islam, er det særdeles ringe at de behandles så lemfældigt.

Bogen beskæftiger sig som allerede sagt med en beskrivelse af de militante islamiske oppositionsgruppers organisationer og virksomhed i disses respektive stater. Hovedvægten er klart lagt på hændeshistorien, og hvis man ønsker en hurtig og overfladisk indføring i disse faktuelle forhold kan bogen anvendes. Bogens teoretiske grundlag er, at de moderne fundamentalistiske bevægelser er et udtryk for en reaktion mod de i bogen omtalte landes sociale og økonomiske problemer, i hvilke bevægelserne høster lettilgængelig anerkendelse ikke mindst som følge af deres stærkt udbredte og velorganiserede sociale arbejde. Selv om disse forhold helt klart har stor betydning, spiller de arabiske landes mangel på demokrati og fri meningsdannelse nu også den rolle, at det er kun inden for religionens "hellige fold", at oppositionelle meninger virkelig kan komme til udtryk. Det er betydeligt mere moralsk belastende at storme en moske end et politisk møde uden for moskeens fredhellige område. Men at omtale de fundamentalistiske bevægelser som repræsenterende den demokratiske opposition i de mellemøstlige landes diktaturer er groft misvisende. De er totalitære bevægelser, som bruger demokratiets idé for at komme til magten, også selv om langt fra alle medlemmer og sympatisører behøver at være aktionerende militante.

DUPI burde ikke lægge sit navn og rygte til en så overfladisk bog

Philippe Provençal
Semitisk Filologi
Århus Universitet

Jan Lindhardt og Anders Uhrskov, *Fra Adam til robot. Arbejdet - historisk og aktuelt*, København: Gyldendal, 1997, 308 s., kr. 268,00.

Lad det være sagt med det samme: Jan Lindhardt og Anders Uhrskovs arbejde er et vægtigt bidrag til arbejdsbegrebets belysning. De to forfatters analyse af arbejdsbegrebet, dets historie og moderne betingelser er på nogle områder fortræffelig, specielt hvor de demonstrerer deres overblik, vid og perspektivrigdom, mens man på andre områder kan ærge sig over manglen på analysebegreber og dybde samt den til tider letkøbte reduktionisme.

Bogen falder i to dele. I første del belyser Lindhardt arbejdsbegrebet historisk. Han analyserer spørgsmålene om, hvor vores holdning til den vestlige civilisations arbejdsbegreb stammer fra, samt hvorfor vi i det hele taget arbejder. Hvad angår det første spørgsmål tager Lindhardt udgangspunkt i Det Gamle Testaments beretning om Adam og Evas fordrivelse fra Edens have efter at have spist af kundskabens træ. Som straf får Adam at vide, at han i fremtiden "med møje" skal skaffe sig føden og i "dit ansigts sved skal du spise dit brød". Dette mytiske udgangspunkt, hvor arbejde opfattes som et nødvendigt onde, støttes af andre beretninger fra både Det Gamle og Det Ny Testamente. Lindhardts analyse af det antikke Grækenland og Rom munder ud i, at manuelt arbejde gav lav status og ingen prestige i samfundet. Det antikke dannelsesideal forudsatte, at man ikke arbejdede. Arbejdet havde ingen egenverdi - det var altså ikke et gode i sig selv. Grundlaget for det moderne arbejdsbegreb finder Lindhardt i middelalderens kristne klostre. Arbejdet bliver så at sige venstrehåndsarbejde, idet det udfylder ti-

talisme at gøre. Denne sidste betydning af ordet omtales ikke. I og med at disse begreber er centrale for Islam, er det særdeles ringe at de behandles så lemfældigt.

Bogen beskæftiger sig som allerede sagt med en beskrivelse af de militante islamiske oppositionsgruppers organisationer og virksomhed i disses respektive stater. Hovedvægten er klart lagt på hændeshistorien, og hvis man ønsker en hurtig og overfladisk indføring i disse faktuelle forhold kan bogen anvendes. Bogens teoretiske grundlag er, at de moderne fundamentalistiske bevægelser er et udtryk for en reaktion mod de i bogen omtalte landes sociale og økonomiske problemer, i hvilke bevægelserne høster lettilgængelig anerkendelse ikke mindst som følge af deres stærkt udbredte og velorganiserede sociale arbejde. Selv om disse forhold helt klart har stor betydning, spiller de arabiske landes mangel på demokrati og fri meningsdannelse nu også den rolle, at det er kun inden for religionens "hellige fold", at oppositionelle meninger virkelig kan komme til udtryk. Det er betydeligt mere moralsk belastende at storme en moske end et politisk møde uden for moskeens fredhellige område. Men at omtale de fundamentalistiske bevægelser som repræsenterende den demokratiske opposition i de mellemøstlige landes diktaturer er groft misvisende. De er totalitære bevægelser, som bruger demokratiets idé for at komme til magten, også selv om langt fra alle medlemmer og sympatisører behøver at være aktionerende militante.

DUPI burde ikke lægge sit navn og rygte til en så overfladisk bog

Philippe Provençal
Semitisk Filologi
Århus Universitet

Jan Lindhardt og Anders Uhrskov, *Fra Adam til robot. Arbejdet - historisk og aktuelt*, København: Gyldendal, 1997, 308 s., kr. 268,00.

Lad det være sagt med det samme: Jan Lindhardt og Anders Uhrskovs arbejde er et vægtigt bidrag til arbejdsbegrebets belysning. De to forfatters analyse af arbejdsbegrebet, dets historie og moderne betingelser er på nogle områder fortræffelig, specielt hvor de demonstrerer deres overblik, vid og perspektivrigdom, mens man på andre områder kan ærge sig over manglen på analysebegreber og dybde samt den til tider letkøbte reduktionisme.

Bogen falder i to dele. I første del belyser Lindhardt arbejdsbegrebet historisk. Han analyserer spørgsmålene om, hvor vores holdning til den vestlige civilisations arbejdsbegreb stammer fra, samt hvorfor vi i det hele taget arbejder. Hvad angår det første spørgsmål tager Lindhardt udgangspunkt i Det Gamle Testaments beretning om Adam og Evas fordrivelse fra Edens have efter at have spist af kundskabens træ. Som straf får Adam at vide, at han i fremtiden "med møje" skal skaffe sig føden og i "dit ansigts sved skal du spise dit brød". Dette mytiske udgangspunkt, hvor arbejde opfattes som et nødvendigt onde, støttes af andre beretninger fra både Det Gamle og Det Ny Testamente. Lindhardts analyse af det antikke Grækenland og Rom munder ud i, at manuelt arbejde gav lav status og ingen prestige i samfundet. Det antikke dannelsesideal forudsatte, at man ikke arbejdede. Arbejdet havde ingen egenverdi - det var altså ikke et gode i sig selv. Grundlaget for det moderne arbejdsbegreb finder Lindhardt i middelalderens kristne klostre. Arbejdet bliver så at sige venstrehåndsarbejde, idet det udfylder ti-

den mellem munkenes bedetider. Så kristendommens opdeling af tiden i hellig tid og profan tid er forudsætningen for arbejdet, hvilket allerede fastlægges i den kristne skabelsesberetning, hvor Gud skabte himmelen og jorden på seks dage, mens han hvilede den syvende. Kristendommens syn på arbejde markerer således et skift i relation til den antikke verden, hvor arbejdet ikke vurderedes højt. Arbejdets paradigmeskift bunder ifølge Lindhardt i to forhold. For det første var kristendommen en underklassereligion, som missionerede og vandt mange tilhængere blandt slaver og fattige folk. For disse grupper var arbejdet en selvfølge, og kirken tog dette ind i sin lære og opprioriterede arbejdets position og status. For det andet er kristendommen en åbenbaringsreligion, hvor Gud lod sin søn føde som menneske. På denne måde betragtes det legemlige ikke som noget negativt som i den hellenistiske kultur. Med Martin Luther og protestantismen bliver arbejdet opvurderet. Her får vi det første svar på, hvorfor vi arbejder. Med sin lære om kald og stand afskaffer Luther det middelalderlige syn på arbejde som noget venstrehånds. Arbejdet bliver det sted, hvor næstekærligheden udfolder sig. Af hensyn til næsten bager bageren godt brød, skomageren laver gode sko osv. Arbejdet bliver en slags gudstjeneste. Ved anvendelse af Max Webers arbejder - specielt hans "Den protestantiske etik og kapitalismens ånd" fra 1920 - forsøger Lindhardt at afdække det centrale træk ved den moderne arbejdsmoral. Selv om rationalismen medfører en sekularisering, så fastholdes kaldsstrukturen, hvorved der opstår en selvstændig borgerlig kaldsethos. Den indre munk og munkenes askese kommer til at præge erhvervslivet og den verdslige moral, hvilket blev fundamentet for det moderne

økonomiske system. Tidsbegrebet løsriver sig fra kristendommen og tid bliver penge. Derudaf former der sig en nytte- og individualetik, hvor det enkelte individ skal have udbytte af sine handlinger. Den industrielle kapitalisme kommer således til at hvile på den protestantiske ethos. Arbejdet får hermed egenverdi.

Lindhardts analyse er stærkest, når det drejer sig om kristendom og arbejde - her har Lindhardt en omfattende viden, således at analysen både kommer i dybden og svinger sig op til det perspektiverende. Men vedrørende liberalismen er analysen mere mangelfuld. Det skyldes nok først og fremmest, at analysen er strengt idealistisk. Liberalismen dumper lige pludselig ned med Adam Smith. Ifølge Lindhardt bliver alle værdier i slutningen af renæssancen vendt om, således at gerrighed bliver sat i fokus. Her får vi så det andet svar på, hvorfor vi arbejder, for den gerrige vurderer alt efter om det øger hans fortjeneste, hvilket medfører, at arbejde og lyst bliver forbundet med hinanden. Arbejde og indtjening bliver således livsindholdet, og den private ejendomsret medfører, at resultatet af arbejdet tilfalder den enkelte. Man savner en forklaring på, hvorfor liberalismens måde at organisere samfundet på slår igennem i 1700-tallet. Hvad er det for samfundsmæssige forhold, der frembringer det liberalistiske tankesæt? Dette ville uden tvivl kunne sætte arbejds- og tidsbegrebet i en større sammenhæng og forståelsesramme. Når denne del af analysen ikke helt lykkes hos Lindhardt, skyldes det to forhold. For det første den idealistiske fremgangsmådes utilstrækkelighed. Lindhardt forsøger at udvide sin idealistiske analyse ved at påpege, at det forudgående samfund var præget af en organisk samfundsopfattelse og der er tilløb til at sige noget om, at tidsopfattelsen er cyklisk, men han når

aldrig frem til en forklaring på liberalis-
mens mekaniske samfundssyn og lineære
tidsopfattelse, og det er en skam, da arbej-
det ifølge Lindhardt i denne periode ka-
rakteriseres ved at få et formål. For det
andet er behandlingen af renæssancen for
unuanceret og overgangen fra renæssan-
cen til den moderne tid stort set er fravæ-
rende. Lindhardt tager udgangspunkt i
den italienske renæssance - hvilket er for-
nuftigt nok, men renæssance betegner jo
"genfødslen" af den antikke kultur og fi-
losofi. Hvad betyder det for opfattelsen
af arbejde og tid, at eliterne begynder at
læse Platon og Aristoteles? Lindhardts
inddragelse af Francis Bacon som
renæssancefilosof bliver for upræcis.
Bacon er jo netop filosofen, der mere end
nogen anden repræsenterer overgangen
fra renæssancen til den moderne tid. Her
burde Lindhardt have fokuseret væsent-
ligt mere på Bacons tanker vedrørende be-
vægelsen fra det spekulative til det em-
piriske, det induktive contra det deduk-
tive samt hans opfattelse af menneskets
timelige vilkår.

Det tredje svar på, hvorfor vi arbejder
her i vor post-moderne tid er, at arbejdet
dels giver os en identitet, og dels at vi
kan forbruge. Ifølge Lindhardt sigter al
produktion i sidste ende på forbrug. Han
går så i gang med at analysere forbrugs-
mentaliteten. Analysen befinder sig stort
set kun på det psykologiske niveau. Der
tages udgangspunkt i Luthers inderliggø-
relse af troen, og der forsættes med Freud
og lidt Kierkegaard. Konklusionen bli-
ver, at "Den moderne narcissistiske
munke-personlighed er den ideelle kø-
ber". Svagheden ved analysen er først og
fremmest, at forbrugs- og behovsop-
fattelsen er for stereotyp. Der eksisterer
flere former for forbrug end det individu-
elle forbrug, og der er andre behov end
det seksuelle. Det ville have styrket ana-

lysen, hvis Lindhardt udover det psyko-
logiske niveau havde bevæget sig videre
ud i et socialpsykologisk og sociologisk
niveau - for eksempel ved at inddrage
livsformsanalysen.

I bogens anden del beskæftiger Uhr-
skov sig med arbejdet i vor tid. Hans ana-
lyse er omfangsrig, idet den behandler ar-
bejdet i relation til teknologiudviklingen,
globaliseringen, produktivitet, erhvervs-
livet generelt og specifikt, uddannelses-
systemet, familien, køn, arbejdsmarkedet
og udlicitering/privatisering. Uhrskovs
udgangspunkt er, at det kendte industri-
samfunds dage er talte, og vi er godt på
vej ind i informations- og servicesam-
fundet. Mange af de velkendte job vil
blive elimineret af teknologiudviklingen,
globaliseringen og den internationale
konkurrence. Uhrskov anvender sondrin-
gen mellem arbejde og job til at ansku-
eliggøre udviklingen. Der vil altid være
arbejde, men arbejdet vil skifte karakter
således, at mange traditionelle job vil for-
svinde - det gælder specielt mange for-
mer for lønmodtagerjob. Lønmodtager-
samfundet vil forsvinde med industrisam-
fundet. Uhrskov arbejder med de tre job-
kategorier som den amerikanske arbejds-
minister Reich har opstillet. Den første
kategori af rutinejob vil der blive færre
af, da de automatiseres eller flyttes ud til
lavtlønslande. I den anden kategori af
personservicejob har der været en kraftig
vækst i USA på grund af de lave lønning-
er. Den tredje kategori er videnjob, der
vil være fremtidens jobtype i informa-
tionssamfundet. Hvis det danske samfund
skal overleve de globale konkurrence-
betingelser, må de danske politikere være
præget af realisme og ikke af den utopi,
at vi i fremtiden kan opretholde et vel-
færdssamfund med over 1 million på o-
verførelsesindkomst. Dette gøres ifølge
Uhrskov kun ved at satse på de to sidste

jobkategorier. Der skal etableres flere personservicejob ved at sænke mindstelønnen og samtidig nedsætte skatten for lavlønsgupperne. Derved vil der komme en vækst i antallet af denne jobkategori uden, at vi får en klasse af "working poor". Ved at styrke et videnbaseret samfund og videnbaseret vækst kan der skabes talrige videnjob i samfundet til erstatning for de tabte rutinejob. Uhrskov mener endvidere, at politikerne skal gøre op med forsørgerkulturen - den skal afløses af en selvstændigheds- og iværksætterkultur. Både den private og offentlige sektor skal i højere grad udlicitere og privatisere, så de kan specialisere sig i det, de er gode til - kun derved kan Danmark bevare arbejdspladser og dermed et velfærdssamfund, der tager sig af dem, der har behov for offentlig hjælp.

Der er mange spændende kapitler i bogen. Her skal især nævnes afsnittet om "reengineering", hvor Uhrskov anfører, at det nye informationssamfund fordrer nye strukturer og systemer. De gamle skal rives ned, gøres flade og pyramiderne skal måske vendes om. Uhrskovs bud på det nye samfund kan på overfladen virke, som noget vi allerede kender fra flere borgerlige partier, men trods det er der ofte perspektiv og vid i Uhrskovs visioner.

Desværre er der i nogle af analyserne en tendens til en vis form for reduktionisme. Uhrskov har gennemgående en materialistisk indgangsvinkel, men enkelte steder kniber det at fastholde den. For eksempel da han skal forklare kvindernes entré på arbejdsmarkedet - der får den hele den idealistiske arm med, at kvinderne lige med ét finder på at erstatte de hjemlige gøremål med tilsvarende i den offentlige sektor. Analysen af uddannelsessystemet bliver desværre kun til overskriftmæssige klicher som vi kender dem fra det sidste års avisoverskrifter - specielt gælder det behandlingen af folkeskolen, hvor fremstillingen bæres oppe af løsrevne citater fra avisartikler. Uhrskov kommer slet ikke bag om tallene i de statistikker, han trods alt anvender - her svigter analysearbejdet. Det ender næsten med, at lærerne er dovne og dumme, og lærernes organisation vil gøre alt for at forhindre nødvendige strukturændringer. Men trods det er det en gedigen økonomisk-politisk analyse Uhrskov har foretaget.

Stig F. Sørensen
Institut for Statskundskab
Københavns Universitet